

Lexicografen zijn neurotici

Hans Renders' maandelijkse keuze uit de oogst aan biografieën en (auto)biografica. Over hoe Zeeland doorwerkt in 'De dikke Van Dale' en waarom de 'Oxford English Dictionary' verwijzingen naar het Nederlands bevat. Door Hans Renders

EEN LEVEN IN WOORDEN.

J.H. VAN DALE, SCHOOLMEESTER,
ARCHIVARIS, TAALKUNDIGE

DOOR LO VAN DRIEL

WALBURG PERS, 448 P., € 29,50

THE MEANING OF EVERYTHING.

THE STORY OF THE OXFORD ENGLISH
DICTIONARY

DOOR SIMON WINCHESTER

OXFORD UNIVERSITY PRESS,

IMPORTEUR NILSSON & LAMM,

259 P., € 26,65

In de provincie Zeeland rijdt een zogenaamde bibliobus rond met de naam De dikke Van Dale, het is een frivool eerbetoon aan de man die zich als doel stelde een dun boek te maken. Onlangs verscheen zijn biografie, geschreven door Lo van Driel, die eerder medeauteur was van een 'duografie' van de grondleggers van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* Matthias de Vries en L.A. te Winkel. Tegelijkertijd kwam Simon Winchesters boek over de *Oxford English Dictionary* van de pers. Lexicografen, zo leert men uit beide boeken, zijn neurotici. Al gaat dat in Engeland een stapje verder dan hier.

Aan het begin van de jaren vijftig van de negentiende eeuw werd in Leiden gewerkt aan het *Woordenboek der Nederlandse Taal* (WNT). Nadat de eerste aflevering in 1864 verscheen, was het voor iedereen duidelijk dat de voltooiing van het hele WNT nog tientallen jaren op zich zou laten wachten – het werden er 147. De behoefte aan een kleiner woordenboek, liever gezegd aan een woordenboek dat sneller klaar was, werd daarmee groter. Ter wijl over zo'n handzaam actueel woordenboek werd nagedacht, leefden er ook vage plannen om een onderwijzer en amateurtaalkundige uit het Zeeuwse Sluis te vragen als redacteur van het WNT: Jan van Dale (1828-1872). Maar de geleerde schoolmeester begon aan het handwoordenboek te werken. In 1872 verscheen de eerste aflevering. In datzelfde jaar bezweek Van Dale aan de pokken, werkend

aan de 'Z'. Zijn assistent Johannes Manhave zorgde ervoor dat het *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche Taal* twee jaar later alsnog compleet gepubliceerd werd.

Van Dale had zich, behalve op een paar afleveringen van het WNT, gebaseerd op het al in 1861 verschenen *Nieuw Woordenboek der Nederlandse taal* van I.M en N.S. Calisch. Dat Van Dale dus de 'grondlegger' (zoals op zijn buste in Sluis staat) van het *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* is, wordt door Van Driel dan ook terecht gerelativeerd. Toch heeft Van Dale zijn naam aan dit nog steeds bijgewerkte en herdrukte woordenboek weten te verbinden.

Geen groter tegenstelling denkbaar dan tussen het woordenboek van Van Dale en de *Oxford English Dictionary*. Van Dale zocht de geschiedenis van het Nederlands in het gemeentearchief van Sluis en in het woordenboek van Calisch, de *Oxford English Dictionary* neemt de Noormannen en de hele wereld als voorgeschiedenis. De kolonisatie door de Kelten en de Saksen in de vijfde eeuw na Christus. Winchesters boek gaat over taalgeschiedenis terwijl de Van Dale biogra-

**Murray wist te melden:
'It comes from the Dutch
word aarde.'**

fie over de geschiedenis van woordenboeken gaat. De vergelijking is overigens niet helemaal fair omdat Van Dales woordenboek niet het equivalent was van de *Oxford English Dictionary*, dat is het WNT. Toch is het interessant om de biografieën van de makers van die twee woordenboeken met elkaar te vergelijken.

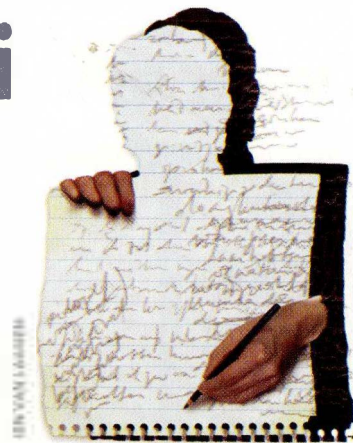
Van Dale was onderwijzer, selfmade taalkundige en archivaris, alles in Sluis natuurlijk. Zijn eerste publicatie stond in 1851 in *De Navorscher* en ging over een naamvallenkwestie. Het leven van Jan van Dale heeft zich

omstreeks 1854 in een beslissende plooi gelegd, zegt Van Driel. En het is waar, in dat jaar richtte Van Dale *Cad sandria* op, een tijdschrift dat zich richtte op de geschiedenis van Zeeuws-Vlaanderen. Van Dale was toen huisvader, hoofd van een school, archivaris en ook initiatiefnemer van een uitgave van historische bronnen. Was Van Dale ziekelijk en zenuwziek omdat hij zoveel werkte, of werkte hij zoveel omdat hij zenuwziek was?

Ook de eerste hoofdredacteur van de *Oxford English Dictionary* Herbert Coleridge, een kleinzoon van de dichter, was ziekelijk. Maar hij haalde de 'Z' niet, halverwege de 'A' al overleed hij aan tuberculose, in 1857. Zijn laatste woorden waren: 'I must begin Sanskrit tomorrow.' Dankzij Winchester weten we dat het woord 'dictionary' voor het eerst in 1538 opdook. Pas met de oprichting van de Philological Society drie eeuwen later ontstond de wens een woordenboek voorhanden te hebben waarin de geschiedenis van elk in Engeland ooit gebruikt woord stond.

Coleridge werd opgevolgd door Frederick Furnivall. Maar de Philological Society kreeg na twintig jaar in de gaten dat onder de excentrieke Furnivall nooit een woordenboek zou verschijnen daar deze te veel tijd besteedde aan het kopen van dameskousen, en bovenal aan het uitdelen ervan. Onder meer aan zijn zevenendertig jaar jongere secretaresse, voor wie hij zich van zijn echtgenote liet scheiden. Zijn geluk mocht niet lang duren. Twee maanden na de scheiding ging zijn nieuwe geliefde in vlammen op, toen zij bezig was 'some letters' te verbranden.

Winchester schrijft uitgebreid over Furnivalls opvolger James Murray, een Merlijn-achtige onderwijzer met een lange witte baard, en altijd een academische baret op het vriendelijke hoofd. Onafgebroken werkte hij met zijn staf en een leger vrijwilligers van 1879 tot 1915 (tot aan de 'T') aan de *Oxford English Dictionary*. Een van zijn eigenaardigheden was dat hij naast vele andere talen het Nederlands beheerste. Waar hij de tijd vandaan haalde zijn onmetelijke keniste vergaren, blijft een raadsel. Zijn organisatorische werkzaamheden al-

leen al waren onvoorstelbaar intensief. Zo'n achthonderd vrijwilligers stuurden elke dag ongeveer duizend kaartjes in. Die vrijwilligers moesten per brief bedankt en aangevuurd worden, veelal door Murray zelf. En ook al bestond het carbonpapier al vanaf 1806, handgeschreven brieven konden niet gekopieerd worden dus zat hij ook nog eens enkele uren per dag zijn eigen brieven over te schrijven.

In 1884 verscheen het eerste deel van de *Oxford English Dictionary*, de 'A-woorden' tot 'Ant'. Dat biografisch onderzoek naar de makers van woordenboeken van belang is, blijkt wel uit de beschrijving van het Engelse woord 'aardvark'. Murray wist te melden: 'It comes from the Dutch word aarde.' Wie vandaag de dag in de Van Dale onder 'rederijkerskamer' zoekt, vindt een opmerking over de rederijker Cornelis Everaert, met een toneelstuk waarover Jan van Dale op basis van een vondst in het gemeentearchief van Sluis publiceerde.

Murray, of anders de Engelse taal wel, had een aantrekkingskracht op zonderlingen. Zoals op de Amerikaanse legerarts en crimineel William Chester Minor. Winchester publiceerde vijf jaar geleden al een biografie van hem. Minor had in Londen een moord gepleegd en werkte vanuit zijn cel (vanwege zijn uitgebreide bibliotheek had hij er twee) tientallen jaren mee als vrijwilliger. Na eenentwintig jaren trouwe dienst sneed Minor zijn penis af 'during a fit of insane self-loathing'. Murray wist in 1910 van minister Winston Churchill gedaan te krijgen dat Minor gratie kreeg om zijn laatste jaren in zijn geboorteland te slijten.

Toen de Engelse premier Stanley Baldwin in 1928 de voltooiing, na een- en zeventig jaar, van de *Oxford English Dictionary* luister bijzette, sprak hij van 'the greatest enterprise of its kind in history'.